

УДК 371.134:78(07)

Валентина Мішеченко

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядається проблема розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя музики на факультетах початкового навчання у процесі фахової підготовки. Аналізуються навчальні дисципліни у структурі підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення уроків музики.

Ключові слова: компетентність, майбутній учитель музики, професійна підготовка.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті одним із основних положень є створення умов для підготовки вчителів, здатних практично втілювати нові підходи, орієнтуючись на кращі здобутки національної і світової культури. Реформування системи освіти в Україні вимагає концептуального переосмислення фахової підготовки майбутніх учителів. Соціально-економічними змінами в суспільстві продиктована і проблема розвитку компетентності.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує компетентність як якість, що пов'язана з достатнім рівнем знань у якій-небудь галузі [2]. Словник професійної освіти визначає компетентність як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що розкриттю сутності поняття «компетентність» приділяється велика увага. Дослідники В. Аніщенко та А. Михайличенко вважають, що компетентність означає не тільки професійні знання і досвід, а й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для досягнення необхідного результату. Н. Кузьміна розглядає її як обізнаність і авторитетність педагога, властивість особистості, яка дозволяє продуктивно розв'язувати навчально-виховні завдання, розраховані на формування особистості іншої людини. Структура професійної компетентності педагога розкривається В. Сластьоніним, Є. Шияновим через педагогічні вміння, а саме поняття «компетентність» визначає єдність теоретичної і практичної готовності вчителя до здійснення педагогічної діяльності [6]. Компетентність розглядається А. К. Марковою як індивідуальна характеристика ступеня відповідності праці вимогам професії. Професійно компетентною є така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюються

педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя і досягаються результати навчання та виховання школярів [7].

Сьогодні проблема професійної компетентності педагога ще не набула ґрунтового аналізу. Недостатньо актуалізовані питання сутності й змісту професійної компетентності вчителя музики початкових класів. У ситуації не алгоритмізованої педагогічної діяльності, що вимагає від учителя професійної компетентності, випускники педагогічних університетів залишаються все ще недостатньо досвідченими та знаючими в своїй професійній царині, непідготовленими до оперативного прийняття нестандартних варіативних рішень.

Професійна компетентність учителя музики початкових класів охоплює широкий спектр культурологічних знань, розуміння специфіки музичного мистецтва, засвоєння основних закономірностей музики, оволодіння засобами втілення художніх образів у музичному виконавстві, застосування музики в художньо-виховній роботі зі школярами, оволодіння педагогічними методами та прийомами, що дозволяє здійснювати професійні функції.

Фаховий рівень підготовки студентів є головним критерієм роботи вищого навчального закладу. Цей рівень залежить від багатьох чинників. Але основним з них є науково обґрунтована модель фахівця, яка визначається навчальними планами та програмами. Від того, наскільки обґрунтовані ці два документи, залежать рівень і якість підготовки фахівців.

У результаті засвоєння теоретичних і практичних дисциплін випускник повинен осягнути естетичну сутність музичного мистецтва, набути виконавських умінь і навичок, оволодіти музично-історичними знаннями, методами організації музично-пізнавальної діяльності учнів, навчитись розуміти зміст, форму і стиль музичного твору.

На факультетах педагогіки й методики початкового навчання зі спеціалізацією «Музика» склалася певна навчальна система, яка забезпечує підготовку студентів до музично-освітньої роботи в початковій школі. Її елементами є:

1. Дисципліни, спрямовані на забезпечення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

2. Дисципліни, що забезпечують фахові знання у царині музичного мистецтва, розвиток музичних здібностей студентів, формування практичних умінь і навичок (основний музичний інструмент, додатковий музичний інструмент, диригування, хоровий спів, методика музичного виховання, постановка голосу).

3. Педагогічна практика, яка залучає студентів до музично-педагогічної діяльності в школі, дозволяє закріпити наявні знання, спонукає до набуття нових знань і вмінь.

Проаналізуємо місце фахових дисциплін у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя музики.

Предмети психолого-педагогічного циклу відбивають сучасні

завдання підготовки вчителя музики. Курс психології дозволяє усвідомити наукові засади свідомості й діяльності, спілкування й волі, почуттів і характеру, колективу й особистості. Вивчаючи психологію, студенти аналізують психологічні особливості сучасного школяра, визначають шляхи виховного впливу на його психіку. Головне завдання курсу – не тільки сформулювати психолого-педагогічний погляд на зміст діяльності майбутнього вчителя музики в школі, а й сформулювати інтерес майбутнього вчителя до особистості дитини. За змістом і завданнями він тісно пов'язаний з педагогічним напрямком підготовки вчителя музики, адже тільки їх єдність може сприяти розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя. В курсі педагогіки студенти послідовно звертаються до знань про психологічні закономірності діяльності школярів.

Важливим напрямком формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики є оптимізація його дидактичної підготовки. Глибоке знання теоретичних основ дидактики – це та ланка, яка дозволяє формувати активність, самостійність і творчий підхід до роботи майбутнього вчителя музики [10].

Психолого-педагогічні дисципліни дають можливість розкрити завдання, які постають перед учителем, закономірності, принципи, методи, структуру навчально-виховного процесу, вікові особливості учнів різних класів тощо, без чого неможливо здійснювати музично-освітню роботу в школі.

Необхідною складовою частиною навчального плану підготовки педагога-музиканта є цикл музично-теоретичних дисциплін (історія й теорія музики, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних творів, методика викладання музики), який повинен дати майбутньому спеціалісту музичну грамотність – починаючи з правильного запису нотного тексту й закінчуючи глибоким розкриттям змісту музичного твору.

У професійній підготовці майбутнього вчителя музики вагоме місце посідають виконавські дисципліни (музичний інструмент, постановка голосу, диригування, хоровий спів).

У комплексній підготовці студентів факультету початкового навчання важливе місце відведено заняттям в інструментальних класах. Студенти повинні оволодіти таким рівнем інструментально-виконавської й педагогічної майстерності, який би забезпечив кваліфіковане використання музичного інструменту на уроці музики та в різних видах позакласної роботи.

Завданням хорового класу є виховання в студентів професійних умінь і навичок співу в хорі, а також управління хором колективом на основі володіння методикою роботи з ним. Професійна підготовка студентів здійснюється в хоровому класі шляхом розвитку творчої активності, яка виявляється в різних аспектах діяльності. З одного боку, студент є членом хорового колективу, вчиться й співає в хорі під керівництвом викладача; а з другого – цей колектив є базою для набуття ним практичних умінь керування хором в якості диригента. Вивчення

хорової музики в її реальному звучанні, набуття методичних і практичних знань і умінь керування хором колективом, ознайомлення з організаційними формами роботи з хором викликають у студентів професійний інтерес і спонукають до відповідної діяльності. Головне те, що студенти вчаться спілкуватися між собою в процесі диригентсько-хорової діяльності.

У системі підготовки майбутнього вчителя музики вагоме місце посідає диригування як один з фахових музичних предметів, що вивчається студентами протягом чотирьох років. Важливість цього предмета визначається специфікою роботи вчителя музики, якому, крім уроків, доводиться проводити заняття з шкільними хорами й інструментальними ансамблями.

Головним завданням постановки голосу є розвиток голосового апарату, співацьких здібностей, формування вокально-педагогічних умінь майбутніх учителів музики.

Головною метою виконавської діяльності є глибоке проникнення в зміст твору і передача того сокровенного, що складає духовний світ композитора, його бачення життя. Розкриття змісту твору неможливе без знаходження потрібного звучання, яке забезпечується тісним взаємозв'язком музично-слухових уявлень з усією системою виконавських знань, умінь, навичок. Виконавська діяльність учителя вмщує в собі великі можливості для розкриття своїх індивідуально-творчих особливостей, вона максимально розвиває самостійність.

Для того, щоб учитель початкових класів міг успішно навчати музиці молодших школярів, потрібно в процесі фахової підготовки передбачити формування у студентів не тільки педагогічного, але й специфічного музичного мислення, здатності співвіднести педагогічні факти і явища з художнім відображенням дійсності й художньою діяльністю.

Однією з умов формування музичного мислення є розвиток музичних здібностей майбутнього вчителя. Сюди в першу чергу треба віднести розвиток сприймання музики як основної музичної діяльності, яка виявляється в грі на інструменті, диригуванні, вокально-хоровій роботі [7].

З усіх умінь, якими повинен володіти учитель музики, Д. Б. Кабалевський виділяв володіння інструментом. Він вважав, що без механічного запису на уроці музики не можна обійтися, але він повинен бути доповненням до живого виконання учителя, а не заміною його. На уроці вчитель постійно зв'язаний з виконанням музики: теоретичні положення він ілюструє музичними прикладами, вивчаючи пісню – показує її, проводячи слухання – грає музичні твори. Це дуже важливо, оскільки, по-перше, живе виконання завжди створює в класі емоційнішу атмосферу; по-друге, при живому виконанні учитель може, якщо потрібно, зупинитись у будь-який момент, повторити епізод; по-третє, вчитель, граючи на музичному інструменті і співаючи, служить гарним прикладом для своїх вихованців, показуючи на практиці, як важливо самому вміти виконати твір [4]. Пам'ятаючи це, майбутній вчитель повинен постійно

вдосконалювати свою виконавську майстерність, збагачувати репертуар. Володіння інструментом лише один із засобів успіху його майбутньої трудової діяльності, засіб важливий, але не єдиний. Виконавська культура вчителя повинна відповідати передусім завданням його різнобічної діяльності в школі як у межах уроків музики, так і при проведенні різних позакласних занять [1].

Сучасна педагогіка розглядає навчання гри на музичних інструментах як комплексний і різнобічний процес музичного виховання. Однак реальні умови навчальної роботи постійно витісняють турботу про естетичні аспекти на другий план. Викладачі прагнуть передусім виконати вимоги навчальної програми щодо засвоєння технічних навичок гри і розучування певної кількості п'єс і етюдів. Тому творча робота підмінюється механічним тренажем, а художнє стимулювання – примушенням.

Як відомо, у педагогічному вузі вивчення музичного репертуару в класі основного інструменту не повинно спрямовуватися на підготовку музиканта-виконавця у повному розумінні цього слова. А тому в процесі роботи над художніми творами слід здійснювати різні підходи до їх засвоєння: виконавський, педагогічний, естетичний. Однак у повсякденній роботі увага найчастіше приділяється лише виконавському (технічному) аспекту. В результаті такої роботи, незважаючи на значну кількість вивчених творів, у студентів складаються розрізнені уявлення про музичне мистецтво, його зв'язки з суспільним розвитком, місце цих творів у музичній та художній культурі свого часу. Але художня інтерпретація музичних творів завжди пов'язана з широким музичним та художнім світоглядом. На необхідності враховувати цю особливість у професійній освіті наголошували багато діячів фортепіанної педагогіки [10].

Отже, зміст музично-виконавських дисциплін повинен спрямовуватися на засвоєння музичних творів у контексті художньої культури, визначення своєрідності музичних творів, їх місця у творчості композитора. Але вибір музичного матеріалу повинен бути індивідуальним.

Ефективність індивідуальних занять з виконавських дисциплін знаходиться у прямій залежності від якості самостійної роботи студентів. Через надмірне перевантаження, викликане завданнями з означених дисциплін, студенти часто не встигають попрацювати самостійно. Тому класні завдання часто перетворюються на елементарне підтягування або дублювання самостійної роботи студентів.

Відтак, відрив студентів у процесі навчання від систематичної активної репетиційної та виконавської практичної діяльності гальмує виявлення їх індивідуальних здібностей і, відповідно, знижує ефективність індивідуальних засобів впливу на професійне виховання. Складним для студента є й етап художньої інтерпретації твору. Заважає емоційна скованість, відсутність умінь яскраво й образно пояснити суть власного виконавського задуму [5].

У комплексній взаємодії дисциплін важлива роль належить якійсь

одній, домінуючій, на основі якої здійснюється їх синтез. У музично-педагогічній підготовці студентів домінуючим є курс методики музичного виховання, а теорія музики, сольфеджіо, історія музики, гра на музичному інструменті – слугують базою, на якій здійснюється ця підготовка.

Особливої уваги заслуговують проблеми методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів. У вузах склалася традиція вузького розуміння методичної підготовки, коли всі її завдання перекладаються в основному на курс «Методика музичного виховання в школі». При всій важливості цієї дисципліни очевидно, що нею не можна розв'язати усі завдання фахової підготовки, тим більше, що курс вивчається лише на II – III курсах. Саме у встановленні взаємозв'язку всіх музичних предметів з «Методикою музичного виховання» бачиться можливість подальшого поглиблення професійно-педагогічної орієнтації майбутніх учителів музики.

Якщо подивитися на методичну підготовку ширше, то очевидно, що вона повинна бути відображена в усіх предметах навчального плану, і передусім у предметах психолого-педагогічного циклу. Саме такий підхід дозволяє забезпечити спрямованість навчального процесу на його кінцевий результат. Майбутній учитель музики повинен знати важливі проблеми музичної психології: формування музичного сприймання, розвиток музичних здібностей, особливості музично-пізнавальних процесів тощо.

Методична підготовка майбутнього вчителя музики тісно пов'язана з музично-теоретичною. Ці дисципліни повинні бути спрямовані не тільки на формування фундаментальних знань про основні закономірності музичного мистецтва, але й на засвоєння спеціальних знань і умінь, які необхідні вчителю в практичній діяльності, музикознавчих основ шкільної програми «Музика».

Таким чином, формуючи професійну компетентність майбутнього вчителя, потрібно, на наш погляд, виходити із потреб шкільної практики. Орієнтація на потреби шкільного викладання виявляє не тільки недоліки, але й резерви вдосконалення навчання. Для цього необхідно: знайти оптимальний зміст навчання на факультетах підготовки учителів початкових класів з урахуванням не тільки сьогодення початкової школи, а й її перспективи; здійснювати випереджуючу підготовку з орієнтацією на майбутню школу, з урахуванням тенденцій її розвитку; розвивати художньо-творчі здібності майбутніх учителів, допомагати розкрити і реалізувати свій творчий потенціал у різних видах самостійної педагогічної діяльності й на цій основі пробудити потребу у власному педагогічному становленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. Т. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1140 с.

3. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу / Л. Б. Волошко // Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Т. 48. – 279 с.
4. Кабалевський Д. Б. Як розповідати дітям про музику? / Д. Б. Кабалевський – К. : Музична Україна, 1982. – 319 с.
5. Казак З. И. Организаторские качества учителя музыки как одно из условий его профессиональной деятельности / З. И. Казак // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе : сб. ст. – Ярославль, 1985. – С. 41–49.
6. Карпова Л. Г. Сутність професійної підготовки викладача / Л. Г. Карпова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції – Харків : ОВС, 2002. – 164 с.
7. Козлова Е. В. Підготовка студентів музично-педагогічного факультету до активізації навчальної діяльності школярів на уроках музики / Е. В. Козлова // Професійна підготовка студентів педагогічного інституту. – К. : Вища школа, 1981. – С. 173–180.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова – М., 1996. – 308 с.
9. Паньків Л. І. Підготовка майбутнього вчителя до керівництва учнівськими музичними колективами у контексті формування професійної компетентності / Л. І. Паньків // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки – Глухів : ГДПУ, 2006. – Вип. 8. – С. 172–174.
10. Тельчарова Р. А. Уроки музыкальной культуры / Р. А. Тельчарова. – М. : Просвещение, 1991. – 158 с.
11. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя / О. П. Щолокова – К. : ІЗМН, 1996. – 170 с.